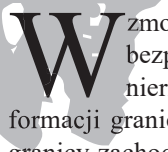

Łukasz Grabowski

(Instytut Pamięci Narodowej w Warszawie)

ORGANIZACJA I ZADANIA DEPARTAMENTU WOJSK OCHRONY POGRANICZA W ŚWIECIE DWÓCH INSTRUKCJI WPROWADZONYCH W 1946 R.

 Wzmierzona migracja ludności cywilnej w okresie powojennym oraz doraźne zabezpieczenie granicy przez nieprzygotowanych do pełnienia tej służby żołnierzy frontowych powodowało, że kwestia utworzenia wyspecjalizowanej formacji granicznej była niezwykle istotna. Najpilniejszą sprawą było uszczelnienie granicy zachodniej i południowej, ponieważ komuniści – dopiero gruntujący pozycję w kraju – z tych właśnie kierunków obawiali się największego zagrożenia dla swojej władzy. Dlatego też dążyli do osiągnięcia całkowitej kontroli i ewidencji osób przekraczających granicę Polski. Uszczelnienie przejść granicznych oraz nieustanna obserwacja terenu pogranicza przez żołnierzy WOP miały zapobiec przenikaniu do Polski emisariuszy Rządu RP na Uchodźstwie. Oznaczałoby to poważne ograniczenie źródeł finansowania i wsparcia dla niezależnych partii politycznych oraz zbrojnego podziemia niepodległościowego, które za pośrednictwem kurierów było przesyłane do kraju. Warto zaznaczyć, że z tych samych źródeł finansowana była działalność wywiadowcza na terenie Polski prowadzona przez wysłanników rządu londyńskiego. Mimo wielu działań podjętych przez władzę komunistyczną granica nie była w pełni zabezpieczona, a kurierzy wciąż mogli przez nią przenikać¹. Sytuacja ta stwarzała dogodne warunki dla funkcjonowania zorganizowanych grup przemytniczych, których działalność nie ograniczała się jedynie

---

¹ D. Stola, *Kraj bez wyjścia? Migracje z Polski 1949–1989*, Warszawa 2010, s. 32–33; K. Łągojda, *Rola aparatu represji w kontrolowaniu granicy państwowej na przykładzie ziemi kłodzkiej w latach 1949–1956*, „Dzieje Najnowsze” 2017, nr 4, s. 187; J. Mysiakowska-Muszyńska, *Jan Kaim* [w:] *Lista strat działaczy obozu narodowego w latach 1939–1955*, t. 1, red. W.J. Muszyński, J. Mysiakowska-Muszyńska, Warszawa 2010, s. 156–158; W. Frazik, *Wacław Felczak (1916–1993)* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 2, Kraków–Warszawa–Wrocław 2004, s. 108–117.

do szmuglowania dóbr materialnych. Z uwagi na dobrze rozpoznany odcinek pogranicza grupy te umożliwiały przekroczenie granicy osobom, które nie miały szans na opuszczenie Polski lub przyjazd do niej w legalny sposób².

Departament Wojsk Ochrony Pogranicza Rzeczypospolitej Polskiej³ został utworzony na podstawie Rozkazu nr 0245/Org. Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego z dnia 13 września 1945 r.⁴ Nowa formacja graniczna powstała w efekcie trwających od sierpnia 1945 r. prac specjalnego zespołu organizacyjnego. Jego działania koordynował oficer sowiecki płk Gwidon Czerwiński⁵, który miał wieloletnie doświadczenie w dowodzeniu wojskami pogranicznymi. Wraz z utworzeniem Wojsk Ochrony Pogranicza został on powołany na stanowisko szefa Departamentu WOP. Najważniejszym celem zespołu było opracowanie struktury organizacyjnej nowej jednostki mającej ochraniać granicę kraju oraz zapewniać właściwą kontrolę na przejściach granicznych⁶. W jego składzie znaleźli się m.in. przedstawiciele przedwojennych jednostek Korpusu Ochrony Pogranicza oraz Straży Granicznej, jak również żołnierze wywodzący się z sowieckich wojsk pogranicznych⁷. Doświadczenia wszystkich formacji uzyskane w czasie pełnienia służby wojskowej oraz wypracowane rozwiązania organizacyjne zostały wykorzystane w trakcie prac nad koncepcją struktury WOP. Należy zaznaczyć, że wyraźnym odstępstwem od wschodniego wzorca było podporządkowanie WOP Ministerstwu Obrony Narodowej, gdy tymczasem w ZSRS wojska pograniczne znalazły się strukturze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych⁸.

² Zagadnienia dotyczące przyczyn, motywów oraz konsekwencji ucieczek za granicę zostały omówione na konferencji naukowej pt. „Granica szeroko zamknięta. Polityczne, prawne i społeczne aspekty ucieczek z Polski Ludowej”, zorganizowanej przez Oddział IPN w Szczecinie w dniach 22–24 IX 2015 r. M. Bortlik-Dźwierzżyńska, M. Niedurny, *Uciekinierzy z PRL*, Katowice–Warszawa 2009; I. Bieniecki, *Przebiegłość graniczna na polskim wybrzeżu w drugiej połowie XX wieku. Wybrane problemy*, Słupsk 2012; P. Skubisz, *Służba Bezpieczeństwa wobec osób zbiegłych z kraju. Stenogram wykładu wygłoszonego przez Zenona Polaka w marcu 1958 r.*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2011, nr 1, s. 531–585.

³ Struktura organizacyjna Departamentu WOP RP została uformowana w oparciu o etat nr 8/3. W składzie departamentu znalazły się: Szefostwo, Wydział Zwiadowczy, Wydział Operacyjno-Liniowy, Wydział Wyszkożenia Bojowego, Wydział Łączności, Wydział Ewidencyjno-Personalny oraz Wydział Finansowy. AIPN, 3642/1, Etat nr 8/3 Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza Rzeczypospolitej Polskiej, 12 IX 1945 r., k. 1–16.

⁴ AIPN, 2574/15, Rozkaz organizacyjny nr 0245/Org. Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego, 13 IX 1945 r., k. 2–4.

⁵ Zob.: J. Wygoda, *Zwiad Wojsk Ochrony Pogranicza jako organ bezpieczeństwa państwa w rozumieniu ustawy lustracyjnej*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2011, nr 1, s. 99; J. Królikowski, *Generalowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990 (A–H)*, Toruń 2010, s. 287–289; M. Szczurowski, *Dowódcy Wojska Polskiego na froncie wschodnim 1943–1945. Słownik biograficzny*, Pruszków 1996, s. 31–32; J. Ławski, *Ochrona granic Polski Ludowej 1945–1948*, Warszawa 1974, s. 131; H. Dominiczak, *Powstanie i rozwój organizacyjny Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1945–1983* (seria „Studia z Dziejów Organów Resortu Spraw Wewnętrznych”, z. 5), Warszawa 1984, s. 16.

⁶ Zagadnienia dotyczące zabezpieczenia granicy w pierwszych miesiącach po zakończeniu II wojny światowej – w okresie poprzedzającym utworzenie Departamentu WOP – autor niniejszego artykułu omówił w opracowaniu pt. „Organizacja i wytyczne służby granicznej w 1945 r. w świetle wybranych tymczasowych instrukcji służby granicznej Wojsk Ochrony Pogranicza”, mającym się ukazać w tomie 4. publikacji *Studia nad wywiadem i kontrwywiadem Polski w XX wieku*.

⁷ J.R. Prochwicz, *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1965. Wybrane problemy*, Piotrków Trybunalski 2011, s. 120–121; *idem*, *Powstanie Wojsk Ochrony Pogranicza (w pięćdziesiąt rocznicę powstania)*, „Problemy Ochrony Granic” 2010, nr 44, s. 7–41.

⁸ M. Stefaniak, *Działalność aparatu represji na zachodnim pograniczu Polski w latach 1945–1950*, Szczecin 2008, s. 57.

Podległość omawianej formacji wobec MON trwała do końca 1948 r. Od stycznia 1949 r. cała struktura WOP została podporządkowana Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego, w którym wojska te funkcjonowały do jego likwidacji w grudniu 1954 r.⁹ Główny ciężar prac nad utworzeniem formacji strzegącej granicy spoczął na jednostkach podległych I wiceministrowi obrony narodowej. Departament Personalny MON został zobowiązany do zabezpieczenia Departamentu WOP w niezbędne kadry, których przygotowanie zawodowe pozwalałoby na właściwe wykonywanie obowiązków służbowych¹⁰. W rzeczywistości do dyspozycji WOP niejednokrotnie kierowano żołnierzy z innych rodzajów broni, a tym samym nieznających specyfiki tej służby. Działania te związane były przede wszystkim z procesem demobilizacji i przenoszeniem jednostek wojskowych na mniej liczne etaty okresu pokoju¹¹, aczkolwiek mogły być także spowodowane kwestiami natury dyscyplinarnej¹². Sprawy niesubordynacji kadry oddelegowanej do WOP i niewłaściwego wykonywania przez nią zadań służbowych znalazły odzwierciedlenie w meldunkach szefa Departamentu WOP płk. Gwidona Czerwińskiego przesyłanych do II wiceministra obrony narodowej gen. dyw. Wsiewołoda Strażewskiego¹³. Czerwiński wskazywał w nich, że niezwykle skromne wyposażenie żołnierzy WOP w niezbędny ekwipunek nie pozwala im na właściwe pełnienie służby oraz powoduje opóźnienia w realizacji rozkazów Departamentu WOP w zakresie organizacji jednostek granicznych. Stan ten powodował także, że Departament WOP borykał się z wysokim poziomem nadużyć i rabunków popełnianych przez żołnierzy WOP pełniących służbę na granicy. Co gorsza, liczne były przypadki ich dezercji¹⁴. Sytuację dodat-

⁹ Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego zlikwidowano w oparciu o zapisy Dekretu Rady Państwa z dnia 7 XII 1954 r. o naczelnych organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego. Jednocześnie powołano Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego przy Radzie Ministrów (DzU, 1954, nr 54, poz. 269); A. Jusupović, *Organy bezpieczeństwa państwa w dokumentach MSW. Próba systematyki [w:] Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A. Jusupović, R. Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 19–41; G. Goryński, *Rola, miejsce i zadania Wojsk Ochrony Pogranicza w strukturze Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (1949–1954) i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1955–1965), cz. I*, „Problemy Ochrony Granic” 2000, nr 11, s. 86–89.

¹⁰ Wraz z powołaniem Departamentu WOP w jego strukturze został utworzony Wydział Ewidencyjno-Personalny, który odpowiadał za bieżącą obsługę i zabezpieczenie przepływu dokumentacji personalnej żołnierzy odbywających służbę w WOP. W czerwcu 1947 r. wyłączono go z Departamentu WOP, a pracowników i żołnierzy przekazano do dyspozycji Departamentu Personalnego MON. AIPN, 2574/16, Rozkaz organizacyjny nr 0172/Org. Ministra Obrony Narodowej marszałka Michała Żymierskiego, 22 VI 1947 r., k. 2–3.

¹¹ G. Goryński, *Problemy kadr Wojsk Ochrony Pogranicza (1945–1965) – wybrane zagadnienia (cz. I)*, „Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia” 2011, nr 4, s. 88–110; *idem*, *Formowanie korpusu oficerskiego Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1945–1956*, „Problemy Ochrony Granic” 2001, nr 17, s. 33–55.

¹² AIPN, 3105/1, Meldunek sytuacyjny nr 3 szefa Wydziału WOP ppłk. Karola Bacza, 1 XII 1945 r., k. 50; W. Jarno, *Stan dyscypliny w okręgach wojskowych w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej (1945–1949)*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2011, t. 12, s. 110–121.

¹³ AIPN, 3105/6, Pismo szefa Departamentu WOP płk. Gwidona Czerwińskiego do II wiceministra obrony narodowej gen. dyw. Wsiewołoda Strażewskiego, 22 XII 1945 r., k. 41–43; AIPN, 3105/1, Pismo szefa Wydziału WOP w Gdańsku ppłk. Karola Bacza do szefa Departamentu WOP w sprawie organizacji Wydziału WOP i przejmowaniu podległego terenu pasa przygranicznego, 8 XII 1945 r., k. 37–41.

¹⁴ Z. Palski, *Informacja Wojska Polskiego 1943–1957*, Warszawa 2016, s. 140–142.

kowo komplikował fakt, że często również kadra oficerska WOP współpracowała z przemytnikami oraz uczestniczyła w kradzieżach dokonywanych na ludności cywilnej¹⁵.

Należy podkreślić, że po II wojnie światowej MON początkowo nie miało do dyspozycji żołnierzy, których doświadczenie i wiedza pozwalały na wykonywanie zadań na granicy. Dlatego też w pierwszym okresie formowania i działania WOP postanowiono wykorzystać potencjał przedwojennych żołnierzy KOP i funkcjonariuszy Straży Granicznej¹⁶. Odpowiednie rozkazy Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego umożliwiły Departamentowi WOP wykorzystanie kadr międzywojennych formacji granicznych do uzupełnienia etatów jednostek WOP¹⁷. W niedługim czasie od utworzenia WOP stali się oni jednak ofiarami specjalnych komisji personalnych (działających w MON od lutego 1946 r.), które miały oczyścić szeregi armii z „niepewnej” politycznie kadry¹⁸. W 1949 r. MBP wszczęło sprawę operacyjnego rozpracowania o kryptonimie „Targowica”, w ramach której inwigilowano żołnierzy i funkcjonariuszy przedwojennych formacji o charakterze przewencyjno-policyjnym, tj. Żandarmerii WP, Korpusu Ochrony Pogranicza, Straży Granicznej, Policji Państwowej oraz żołnierzy Oddziału II Sztabu Generalnego WP (po 1928 r. Sztabu Głównego WP)¹⁹. Z uwagi na znaczące braki wyspecjalizowanej kadry dowódczej Departament WOP korzystał z pomocy sowieckich pograniczników²⁰. Często obsadzano nimi stanowiska w omawianej formacji oraz przydzielano w charakterze doradców lub szefów oddziałów i wydziałów WOP²¹.

¹⁵ W opinii Departamentu WOP przyczyną takiej sytuacji były poważne niedobory w umundurowaniu, wyżywieniu i zakwaterowaniu oraz niedostateczne uposażenie żołnierzy WOP. AIPN, 673/18, „Biuletyn sprawozdawczy WOP RP od 25 I do 25 II 1946 r.”, k. 10–14.

¹⁶ A. Ochał, *Zbrodnia Katyńska (1940)* [w:] *Żołnierze Korpusu Ochrony Pogranicza i Straży Granicznej – ofiary Zbrodni Katyńskiej*, Warszawa 2016, s. 111–299; M.J. Rubas, *Katyńska lista strat polskich formacji granicznych. Żołnierze Korpusu Ochrony Pogranicza i funkcjonariusze Straży Granicznej pomordowani i zaginieni na wschodzie na przełomie lat 1939/1940*, Warszawa 2000; *idem*, *Lista strat żołnierzy KOP więzionych w obozach sowieckich*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1994, z. 3, s. 401–420; *idem*, *70 rocznica powołania KOP. Konferencja popularnonaukowa w Kętrzynie*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1994, z. 4, s. 214–216.

¹⁷ AIPN, 679/4, Rozkaz nr 0751 Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego w sprawie organizacji Straży Granicznej, 30 VIII 1945 r., k. 309. Warto wspomnieć, że w rozkazie występuje nazwa „Straż Graniczna”, co dowodzi, że wydano go w okresie, gdy prace grupy roboczej pod przewodnictwem płk. Gwidona Czerwińskiego nad kształtem organizacyjnym przyszłej formacji i przyjęciem jej oficjalnej nazwy nie zostały jeszcze zakończone. AIPN, 1572/2527, Rozkaz organizacyjny nr 0245/Org. Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego, 13 IX 1945 r., k. 302.

¹⁸ AIPN, 2223/12, Sprawozdanie ppłk. Ignacego Krakusa z działalności personalnej od początku istnienia WOP do 1949 r., 10 II 1949 r., k. 7.

¹⁹ Zob. *Aparat bezpieczeństwa wobec żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza i funkcjonariuszy Straży Granicznej*, wstęp P. Skubisz, oprac. zbiorowe, Warszawa 2013, s. 1–40.

²⁰ Interesującą charakterystykę dowódców wydziałów WOP, obejmującą swym zakresem pochodzenie socjalne i dotychczasową działalność polityczną, zawiera opracowanie sporządzone przez szefa Wydziału Personalnego WOP ppłk. Ignacego Krakusa z 1950 r. AIPN, 2223/977, Sprawozdanie personalne w związku z realizacją uchwał III Plenum KC PZPR, 2 II 1950 r., k. 68–96.

²¹ Częściowy wykaz zawierający obsadę stanowisk oficerskich w Departamencie WOP oraz oddziałach WOP w 1946 r. został zamieszczony w opracowaniu J. Ławskiego, *op. cit.*, s. 251–256. Zob. też: M. Stefaniak, *op. cit.*, s. 61; E. Nalepa, *Oficerowie Armii Radzieckiej w Wojsku Polskim 1943–1968*, Warszawa 1995, s. 36–37; G. Goryński, *Kadra Wojsk Ochrony Pogranicza 1945–1965*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2013, nr 1, s. 81; *idem*, *Problemy kadr Wojsk Ochrony Pogranicza (1945–1965) – wybrane zagadnienia (cz. III)*, „Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia” 2012, nr 3, s. 57–60.

Podczas formowania Departamentu WOP przygotowanie i przekazanie powstającym wydziałom i oddziałom WOP niezbędnego wyposażenia, zaplecza technicznego oraz miejsc zakwaterowania powierzono dowództwom okręgów wojskowych. Departament WOP, stanowiący załóżkę całej formacji, miał czuwać nad prawidłowym wykonaniem wydanych rozkazów organizacyjnych i właściwą obsadą stanowisk w podległej strukturze. W związku z przekształceniami w strukturach MON prace nad formowaniem WOP 30 października 1945 r. powierzono organom podległym II wiceministrowi obrony narodowej²².

W strukturze Departamentu WOP został utworzony Wydział Zwiadowczy, który był odpowiedzialny za prowadzenie rozpoznania, zwiadu i działań specjalnych na granicy²³. Początkowo do obowiązków jednostki należały również – oprócz ustalonych czynności na granicy i obszarach pasa przygranicznego – działania o charakterze wywiadowczym na terenie przygranicznym państw sąsiadujących z Polską. Zadania wydziału Dowództwo WOP określiło w dwóch dokumentach z 1946 r., co pozwoliło na rozdzielenie kompetencji między poszczególnymi pionami Departamentu WOP. Pierwszym z dokumentów była instrukcja o zakresie pracy wydziału. Znalazły się w niej m.in. objaśnienia zadań postawionych przed poszczególnymi sekcjami wchodzącymi w skład Wydziału Zwiadowczego²⁴.

Działania o charakterze wywiadowczym przyporządkowano Sekcji Wywiadowczej. Jej żołnierze zostali zobowiązani do prowadzenia działań operacyjnych oraz pozyskiwania informacji na terytorium państwa sąsiedniego (do 50–70 km od granicy)²⁵. Zgodnie z zapisami instrukcji wytyczne w tym zakresie nie odnosiły się rzecz jasna do odcinka granicy ze Związkiem Sowieckim²⁶. W zainteresowaniu żołnierzy Sekcji Wywiadowczej znajdowały się informacje dotyczące geograficznego, politycznego i gospodarczego

²² Z. Jackiewicz, *Wojska Ochrony Pogranicza 1945–1991. Krótki informator historyczny*, Kętrzyn 1998, s. 7.

²³ Zgodnie z Rozkazem nr 0245/Org. Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego z dnia 13 IX 1945 r. Wydział Zwiadowczy realizował wytyczne Departamentu WOP w zakresie działań operacyjnych na pograniczu, a szef tego wydziału był jednocześnie zastępcą szefa Departamentu WOP. W składzie wydziału znalazły się trzy sekcje: Wywiadowcza, Kontrwywiadowcza oraz Ogólna (wraz z działem finansowym). AIPN, 2574/4, Instrukcja o zakresie pracy Departamentu WOP zatwierdzona przez szefa Departamentu WOP gen. bryg. Gwidona Czerwińskiego, 16 X 1946 r., k. 1–11.

²⁴ Na pierwszego szefa Wydziału Zwiadowczego został powołany przedwojenny oficer KOP mjr Włodzimierz Karpiński. W czasie okupacji był on żołnierzem ZWZ-AK. Po zakończeniu wojny ujawnił się i 27 VII 1945 r. wstąpił do WP. W październiku 1945 r. oddelegowano go do Departamentu WOP. W czerwcu 1946 r. został zdemobilizowany, a w grudniu 1950 r. – przeniesiony do rezerwy MON. Zob.: AIPN, 2147/8383, Teczka akt personalnych Włodzimierza Kępińskiego, k. 1–18; AIPN, 2174/8384, Teczka akt personalnych Włodzimierza Kępińskiego, k. 1–31.

²⁵ AIPN, 2574/4, Instrukcja o zakresie pracy Departamentu WOP zatwierdzona przez szefa Departamentu WOP gen. bryg. Gwidona Czerwińskiego, 16 X 1946 r., k. 4.

²⁶ Warto zaznaczyć, że w instrukcji nie odniesiono się do informacji o specyficznej sytuacji, jaka miała miejsce na odcinku granicy morskiej. Jeszcze w 1946 r. porty morskie znajdowały się pod bezpośrednią kontrolą sowiecką. Wyjątkiem były porty w Gdańsku i Gdyni. Sytuacja ta powodowała całkowity brak kontroli WOP i polskiej administracji nad procederem wywozu towarów, maszyn przemysłowych oraz ludności cywilnej. Równie istotny problem dla żołnierzy WOP stanowiły pociągi tranzytowe przekraczające granicę zachodnią. Dowódcy tych składów nie zezwalałi – wbrew obowiązującym ustaleniom – na wykonywanie przez jednostki WOP czynności kontrolnych. AIPN, 673/18, „Biuletyn sprawozdawczy WOP RP od 25 I do 25 II 1946 r.”, k. 7–8.

rozpoznania terenu przyległego do granicy oraz wszelkie dane na temat umocnień obronnych i produkcji na potrzeby wojska kraju ościennego²⁷. Żołnierzy tej sekcji zobligowano ponadto do obserwacji granicy i wykrywania wszelkich prób nielegalnego jej przekraczania, w czym miała im pomagać posiadana agentura. Praca operacyjna zwiadu WOP miała również służyć ujawnianiu żołnierzy oddziałów polskiego podziemia niepodległościowego oraz wykrywaniu wszelkich form przemytu²⁸.

Kwestią dyskusyjną pozostaje zakres realizacji zadań postawionych przed Sekcją Wywiadowczą. Należy podkreślić, że wspomniane czynności zwiadu WOP pokrywały się z działaniami, które były w gestii cywilnych i wojskowych struktur powołanych do prowadzenia operacji wywiadowczych poza granicami kraju. Zaistniała sytuacja mogła przyczynić się do powstawania konfliktów i napięć między tymi służbami, co w konsekwencji oznaczało dekonspirację prowadzonych działań operacyjnych. W obliczu powojennych niedoborów, skutkujących brakiem specjalistów znających specyfikę służby granicznej, Departament WOP nie mógł w tej materii liczyć na sukcesy. Cele postawione przed Sekcją Wywiadowczą nie były w tych warunkach możliwe do osiągnięcia. Jak wynika z meldunków dowódców poszczególnych wydziałów i oddziałów WOP pochodzących z pierwszych miesięcy po jego utworzeniu, pion zwiadu w niektórych jednostkach terenowych nie istniał lub braki w stanach etatowych nie pozwalały mu na podejmowanie większych działań²⁹. Nie istniały również szczegółowe instrukcje dotyczące pracy zwiadu WOP, a dowódcy jednostek terenowych tego pionu niejednokrotnie byli zmuszeni do samodzielnego przygotowania podstawowych wytycznych w tym zakresie³⁰. Stan organizacji formowanego pionu zwiadu w jednostkach terenowych znalazł odzwierciedlenie w sprawozdaniu dowódcy 10. Oddziału WOP ppłk. Aleksandra Murawieckiego dla Departamentu WOP. Poinformowano w nim, że do końca grudnia 1945 r. jednostki tego oddziału pozbawione były wszelkich instrukcji i wskazówek pozwalających na właściwe wykonywanie powierzonych zadań. Dokumenty zawierające wytyczne do pracy z agenturą i obowiązujące instrukcje do działań na granicy zostały dostarczone z Departamentu WOP dopiero w ostatnich dniach 1945 r.³¹

Departament WOP oraz podległe mu jednostki terenowe sprawowały kontrolę nad działaniami związanymi z zapewnieniem szczelności granicy państwowej. W rozpoznaniu zagrożeń na terenie przyległym do granicy ściśle współpracował z organami bezpieczeństwa publicznego³². We wrześniu 1946 r. MON i MBP zawarły porozumienie,

²⁷ *Ibidem*, k. 4–5.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ AIPN, 3105/1, Meldunek sytuacyjny nr 1 szefa Wydziału WOP w Gdańsku ppłk. Karola Bacza, 29 XI 1945 r., k. 43; AIPN, 2233/36, Pismo kierownika Sekcji 1 Wydziału WOP przy DOW nr 1 ppłk. E. Szulca do Departamentu WOP, 26 II 1946 r., k. 3–4.

³⁰ AIPN, 3105/1, Tymczasowa instrukcja służby granicznej dla jednostek Wojsk Ochrony Pogranicza Morskiego Okręgu Wojskowego, 15 XI 1945 r., k. 7–12; AIPN, 2575/5, Tymczasowa instrukcja służby granicznej dla Wojsk Ochrony Pogranicza, 27 X 1945 r., k. 1–9.

³¹ AIPN, 2231/2, Sprawozdanie ppłk. Aleksandra Murawieckiego o wynikach pracy Wydziału I 10. Oddziału WOP za grudzień 1945 r., 8 I 1946 r., k. 1–2.

³² Współpraca WOP z organami bezpieczeństwa miała miejsce przez cały okres 1945–1948. Żołnierze WOP byli niejednokrotnie wykorzystywani do prowadzenia działań przeciwko żołnierzom podziemia niepodległościowego i UPA oraz brali udział w zabezpieczeniu wyborów do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r. M. Stefaniak, *op. cit.*, s. 63–65; J.R. Prochwicz, *Wojska Ochrony Pogranicza...*, s. 417.

w którym określono zasady współpracy pomiędzy oboma resortami³³. Dołączono do niego instrukcję, której zapisy miały na celu rozgraniczenie kompetencji i precyzyjne ustalenie zasad współpracy w kwestiach związanych z działalnością wywiadowczą i kontrwywiadowczą na granicy i w obrębie pasa granicznego. Uzgodniona została także droga służbowa oraz przepływ informacji między obiema instytucjami. Zgodnie z założeniami współpraca na szczeblu centralnym miała być prowadzona między Departamentem WOP i właściwymi departamentami MBP. W jednostkach terenowych oddziały WOP współpracowały natomiast z wojewódzkimi urzędami bezpieczeństwa, a komendy odcinków WOP komunikowały się z powiatowymi urzędami BP. Jednostki zwiadu WOP miały regularnie wymieniać informacje pochodzące z podległego im terenu, przede wszystkim dotyczące zatrzymań osób nielegalnie przekraczających granicę i podejrzanych o działalność wywiadowczą, oraz przekazywać je właściwym departamentom MBP. Nie bez znaczenia pozostaje również fakt, że w przeciwieństwie do wspomnianej instrukcji o zakresie pracy Departamentu WOP działalność wywiadowcza organów pionu zwiadu (tzw. wywiad płytki na terenie państwa sąsiedniego) miała ograniczyć się do terenu ok. 30–40 km³⁴. Zgodnie z instrukcją wszystkie działania o charakterze wywiadowczym prowadzone przez zwiad WOP musiały być ustalane i uzgadniane z właściwymi terytorialnie urzędami bezpieczeństwa³⁵. Obie służby zobowiązano do sporządzania comiesięcznych meldunków z działań prowadzonych w celu ochrony granicy, a następnie przesyłania ich sobie nawzajem. Miało to zapewnić im pełną wiedzę o niepożądanych sytuacjach na terenie pogranicza czy przemyście towarów, a także pomóc w ustaleniu miejsc nielegalnych przekroczeń granicy. W rzeczywistości wymiana informacji pozwalała jednostkom „bezpieki” na całkowitą kontrolę nad działaniami prowadzonymi przez zwiad WOP. MBP miało w konkretnych przypadkach możliwość wpływu na zakres pracy operacyjnej wykonywanej przez zwiad WOP oraz wykorzystania informacji pozyskanych przez sieć agenturalną tego pionu do własnych zamierzeń operacyjnych.

W kontrwywiadowczej ochronie granicy żołnierze zwiadu WOP zobowiązani byli do kierowania się wytycznymi terenowych organów urzędów bezpieczeństwa w kwestiach dotyczących aktów szpiegostwa, dywersji i bandytyzmu. Podobnie wyglądała sytuacja związana z prowadzeniem agentury WOP wykorzystywanej do działań operacyjnych służących do rozpracowywania partii politycznych i organizacji podziemnych³⁶. Instrukcja przewidywała ścisłą współpracę obu służb w zakresie ewidencjonowania oraz opiniowania osób zamieszkujących teren pogranicza lub zamierzających się na nim osiedlić³⁷. Ponadto zwiad WOP poprzez sukcesywnie budowaną sieć agenturalną

³³ AIPN, 1572/3654, Instrukcja o wzajemnej współpracy organów wywiadowczych Wojsk Ochrony Pogranicza z urzędami bezpieczeństwa, wrzesień 1946 r., k. 2.

³⁴ W wymienionym już dokumencie z października 1946 r. operacje wywiadowcze zwiadu WOP zostały ustalone na odległość wynoszącą ok. 50–70 km od linii granicy państwowej.

³⁵ *Ibidem*, k. 3.

³⁶ *Ibidem*, k. 4.

³⁷ Od czerwca 1946 r. ponownie zaczęło obowiązywać Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 grudnia 1927 r. o granicach Państwa (z mocą ustawy). Zapisy tego aktu prawnego pozwalały żołnierzom WOP na kontrolę wszelkich zgromadzeń publicznych oraz przeszukiwanie i ściganie osób zamieszkałych w strefie przygranicznej podejrzanych o posiadanie broni. Wykorzystanie przez nowe władze zapisów paragrafów 5–9 wspomnianego rozporządzenia zezwalało WOP na rygorystyczną kontrolę mieszkańców pogranicza. Do zadań WOP należało również wydawanie decyzji odnoszącej się

gromadził informacje znajdujące się w zainteresowaniu organów bezpieczeństwa. Współpracownicy zwiadu WOP rozmieszczeni na terenie pogranicza i samej granicy dostarczali informacji pozwalających na wykrywanie działań uznawanych przez władze komunistyczne za nielegalne.

Obsadzenie przez jednostki WOP granicy oraz ugruntowanie władzy komunistów po wyborach do Sejmu Ustawodawczego ze stycznia 1947 r. przyczyniło się do wprowadzenia kolejnych zmian w relacjach między zwiadem WOP a jednostkami MBP. We wrześniu 1947 r. została podpisana nowa instrukcja o współpracy organów zwiadowczych obu służb³⁸. Najważniejsza zmiana, która miała bezpośredni wpływ na działalność operacyjną pionu zwiadu WOP, została umieszczona w punkcie drugim instrukcji. Zawarto w nim, że „organa zwiadowcze WOP pracy wywiadowczej poza granicami państwa nie prowadzą. Wyjście poza państwową granicę jest dopuszczalne tylko w wyjątkowych wypadkach za obopólnym porozumieniem MBP i Departamentu WOP”³⁹. Zapis ten stanowi zupełne przeciwieństwo dotychczas obowiązujących przepisów oraz wzajemnych ustaleń wprowadzonych we wrześniu 1946 r. Działania operacyjne pionu zwiadu zostały ograniczone wyłącznie do terytorium Polski, a najważniejsze zadania tej służby miały na celu rozpoznanie terenu pogranicza i przejść granicznych. Pion ten cały czas podlegał organom bezpieczeństwa publicznego w zakresie działalności operacyjnej na terenie trzydziestokilometrowego pasa granicznego oraz prowadzenia posiadanej sieci agenturalnej. W kontekście zapisów niniejszej instrukcji należy stwierdzić, że jednostki MBP miały pełną kontrolę i wiedzę dotyczącą spraw operacyjnych prowadzonych przez zwiad WOP.

Zadania realizowane przez Dowództwo WOP oraz podległą mu strukturę terenową odzwierciedlają informacje zawarte w przygotowywanym przez Departament WOP „Biuletynie sprawozdawczym WOP RP”⁴⁰. Co miesiąc ukazywał się nowy numer, który przesyłano do części ministerstw i organów państwa w celu zapewnienia dopływu bieżących informacji o stanie zabezpieczenia granicy państwowej oraz rozwoju organizacyjnym WOP⁴¹. Zamieszczano w nim również meldunki dotyczące niecodziennych zdarzeń na granicy czy wypadków nadzwyczajnych w rejonie pasa nadgranicznego oraz naświe-

---

do możliwości osiedlenia się ludności w tej strefie. Kolejne zaostrenie przepisów karnych w zakresie przekraczania granicy wprowadził Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 września 1948 r. o zmianie Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 grudnia 1927 r. o granicach Państwa. Artykuł 23 tego dekretu stanowił, że „kto przekracza granice Państwa bez właściwych dokumentów albo w miejscu na to nieprzeznaczonym, albo mimo zamknięcia ruchu granicznego, podlega karze więzienia na czas od 1 roku do 3 lat” (DzU, 1948, nr 47, poz. 384, s. 946); G. Zaremba, *Wpływ przemian politycznych w Polsce po 1956 roku na strukturę organizacyjną WOP oraz uchwalenie Dekretu o ochronie granic 23 marca 1956 r.*, „Biuletyn Centralnego Ośrodka Szkolenia Straży Granicznej im. Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego w Koszalinie” 2008, nr 4, s. 77–83.

³⁸ AIPN Sz, 008/17, Tymczasowa instrukcja o wzajemnej współpracy organów zwiadowczych Wojsk Ochrony Pogranicza z organami Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, 19 IX 1947 r., k. 129–134.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ AIPN, 3105/6, „Biuletyn sprawozdawczy WOP RP od 25 XII 1945 r. do 25 I 1946 r.”, k. 108–130.

⁴¹ AIPN, 3105/5, Meldunek sytuacyjny nr 1 szefa Departamentu WOP płk. Gwidona Czerwińskiego, 7 XI 1945 r., k. 8–9. Meldunek przesłano do: marszałka Polski, szefa Sztabu Generalnego, I wiceministra obrony narodowej, II wiceministra obrony narodowej, III wiceministra obrony narodowej, ministra bezpieczeństwa publicznego oraz ad acta. W kolejnych miesiącach ww. listę poszerzono o ministra spraw zagranicznych oraz szefów wydziałów WOP przy poszczególnych dowództwach okręgów wojskowych.

tlano problemy poszczególnych jednostek terenowych WOP związane z migracją ludności cywilnej i osobowym ruchem granicznym. Biuletyn zawierał również informacje dotyczące udziału żołnierzy WOP w walkach z oddziałami podziemia niepodległościowego⁴² oraz z formacjami ukraińskimi⁴³. Znamiennym wydaje się fakt, że partyzanci reprezentujący polskie formacje zbrojne stawiani byli przez twórców biuletynu w jednej linii z członkami OUN-UPA. Obie grupy były traktowane przez funkcjonariuszy aparatu represji jako wrogowie nowego systemu oraz zagrożenie dla władzy komunistycznej. Podobną retorykę można odnaleźć w sprawozdaniach i meldunkach operacyjnych Departamentu WOP dla MBP na temat działań prowadzonych przez poszczególne jednostki WOP przeciwko żołnierzom podziemia niepodległościowego⁴⁴.

Równie ciekawymi zagadnieniami ujętymi we wspomnianym biuletynie były kwestie odnoszące się do „stanu moralnego” oraz kryteriów doboru żołnierzy kierowanych do służby w jednostkach WOP. Fakty przedstawiane w sprawozdaniach przez dowódców poszczególnych odcinków granicy obnażały zupełny brak przygotowania nowej kadry do pełnienia obowiązków służbowych i bezkarność oficerów sowieckich, którzy zajmowali stanowiska dowódcze w WOP. Dokumentacja z tego okresu pokazuje, że skala ujawnionych nadużyć będących udziałem szeregowych żołnierzy i kadry dowódczej Armii Czerwonej jest porażająca. Mimo specjalnych względów, jakimi cieszyli się sowieccy oficerowie i żołnierze pełniący służbę w „ludowym” Wojsku Polskim⁴⁵, do Departamentu WOP trafiało wiele meldunków i sprawozdań odnoszących się do przestępstw przez nich popełnianych, w tym rozbojów, pijaństwa i grabieży⁴⁶. Z raportów przekazywanych przez kadrę oficerską jednostek stacjonujących w pobliżu granicy oraz władze administracji cywilnej wynika, że żołnierze sowieccy traktowali przydzielony odcinek graniczny i nadgraniczny jak ziemie okupowane⁴⁷. Ich służba w polskich jednostkach ochrony pogranicza niejednokrotnie wykorzystywana była do zajmowania mienia osób próbujących przekroczyć granicę oraz przeprowadzania nielegalnej konfiskaty pieniędzy

⁴² Żołnierzy podziemia niepodległościowego najczęściej w oficjalnej dokumentacji organów cywilnych i wojskowych określano mianem „bandytów” i „dywersantów”. Tak też ich nazwał szef Wydziału WOP Okręgu nr III mjr Kępiński w wykładzie przygotowanym dla oficerów Sztabu DOW nr III (Poznański Okręg Wojskowy). AIPN, 3105/8, Służba graniczna nad Nissą (Nysą) i Odrą, 12 III 1946 r., k. 82–87.

⁴³ Zagadnienia dotyczące walk prowadzonych przez żołnierzy WOP z polskimi oddziałami partyzanckimi i jednostkami UPA zostały zamieszczone w rozdziale zatytułowanym „Działalność dywersyjnych band na terenach przygranicznych Rzeczypospolitej”. AIPN, 3105/6, „Biuletyn sprawozdawczy WOP RP od 25 XII 1945 r. do 25 I 1946 r.”, k. 111–112.

⁴⁴ AIPN, 3105/6, cz. 1, Meldunek sytuacyjny nr 61 dowódcy WOP płk. Gwidona Czerwińskiego do II wiceministra obrony narodowej, luty 1946 r., k. 133–135.

⁴⁵ Należy podkreślić różnicę między żołnierzami Armii Czerwonej, którzy pełnili służbę w mundurach „ludowego” Wojska Polskiego, oraz tych, którzy zostali oddelegowani do polskich jednostek i instytucji wojskowych w charakterze doradców. Zob. E. Nalepa, *op. cit.*

⁴⁶ T. Białecki, J. Macholak, *Źródła do dziejów Pomorza Zachodniego. Bezpieczeństwo i porządek publiczny w latach 1945–1950*, t. 6, Szczecin 1995, s. 256–287.

⁴⁷ AIPN, 2233/37, Korespondencja zastępcy szefa Wydziału WOP i kierownika Sekcji I mjr. Władysława Boczonía do szefa Wydziału I Departamentu WOP w sprawie trudności w organizowaniu Oddziału 2 WOP, 1 II 1946 r., k. 1–12; M. Golon, *Armia Czerwona w Elblągu w 1945 roku. Kilka uwag o „pierwszych gospodarzach” ziem nowych powojennej Polski* [w:] *Armia Czerwona/Radziecka w Polsce w latach 1944–1993*, Borne Sulino–Bydgoszcz–Gdańsk 2015, s. 26–63.

i kosztowności⁴⁸. Co więcej, żołnierze Armii Czerwonej, korzystając z nieszczelnej granicy ochraniającej przez formowane jednostki WOP, brali udział w przemyśle ludności pochodzenia żydowskiego i niemieckiego do sowieckiej strefy okupacyjnej Niemiec⁴⁹. Niesprawny system kontroli przejść granicznych zabezpieczanych przez jednostki WOP powodował, że granice Polski przekraczały tysiące ludzi bez wymaganych dokumentów. Sytuację dodatkowo utrudniał brak ich jednolitego wzoru oraz niepewna sytuacja polityczna na Ziemiach Odzyskanych. Aby ominąć żołnierzy WOP, uciekinierzy wykorzystywali uprzywilejowaną pozycję Armii Czerwonej, której żołnierze często przekraczali granice z zaopatrzeniem dla własnych jednostek znajdujących się w Niemczech. W przypadku Sowietów kontrola dokonywana przez żołnierzy jednostek frontowych, a następnie załogi utworzonych posterunków granicznych WOP była prowizoryczna lub zupełnie ją pomijano⁵⁰.

Warto zaznaczyć, że w okresie poprzedzającym zabezpieczenie granicy przez utworzone we wrześniu 1945 r. struktury WOP kwestię jej przekraczania przez ludność cywilną regulowało m.in. Zarządzenie nr 16 MBP z 14 czerwca 1945 r., zgodnie z którym „obywatele Czechosłowacji, Węgier, Rumunii i Jugosławii pragnący powrócić do swoich krajów mogą przekraczać granicę jedynie w punktach chronionych i na podstawie przepustek wydanych przez wojewódzki[ę] urząd[ę] bezpieczeństwa publicznego w Krakowie, Katowicach lub Rzeszowie”⁵¹. W kwietniu 1946 r. Departament WOP wprowadził restrykcyjne przepisy odnoszące się m.in. do repatriantów przybywających do Polski z Zachodu. Wspomniany normatyw wymieniał dokumenty umożliwiające wjazd, wyjazd i przekroczenie granicy powracającym do kraju Polakom. Ponadto wyznaczono w nim specjalnie przygotowane przejściowe punkty kontrolne WOP, w których odbywała się odprawa przyjeżdżających do kraju repatriantów cywilnych i wojskowych⁵². W dalszej kolejności byli oni konwojowani przez żołnierzy WOP do powiatowych urzędów repatriacyjnych w Dziedzicach, Międzylesiu, Zgorzelicach, Legnicy, Kostrzynie, Szczecinie i Gdańsku. Wydawano im tam dokumenty stwierdzające tożsamość i uprawniające ich do poruszania się po terenie Polski. Niniejszy rozkaz regulował również kwestie ruchu granicznego żołnierzy i oficerów Armii Czerwonej oraz wprowadzał zasady kontroli transportów wojsk sowieckich przekraczających granicę Polski⁵³. Zupełnie odmienne

⁴⁸ AIPN, 3105/5, Meldunek specjalny szefa Wydziału Zwiadu nr 1 mjr. Włodzimierza Karpińskiego do szefa Departamentu WOP płk. Gwidona Czerwińskiego, 12 XI 1945 r., k. 16. W meldunku zawarto opis proceduru prowadzonego przez Polaków w Wiedniu, polegającego na nielegalnym skupie i handlu walutami, które w dalszej kolejności żołnierze sowieccy przewozili do Polski.

⁴⁹ AIPN, 673/18, „Biuletyn sprawozdawczy WOP RP nr 7 za maj 1946 r.”, k. 53–54.

⁵⁰ Południowy oraz zachodni odcinek granicy był miejscem, przez które odbywała się ucieczka ocalałych z Holocaustu ludności narodowości żydowskiej, zorganizowanej i prowadzonej przez organizację o nazwie „Bricha”. Cały nielegalny proces wyjazdu za granicę przebiegał za wiedzą i przyzwoleniem władz komunistycznych. Zob.: D. Stola, *op. cit.*, s. 32–33; T. Białecki, J. Macholak, *op. cit.*, s. 247–255.

⁵¹ AIPN, 1572/31, Zarządzenie nr 16 Ministra Bezpieczeństwa Publicznego, 14 IV 1945 r., k. 37–38.

⁵² AIPN, 1572/3653, Rozkaz nr 010 II Wiceministra Obrony Narodowej i Szefa Departamentu WOP dla Wojsk Ochrony Pogranicza Rzeczypospolitej Polskiej, 29 IV 1946 r., k. 1–4. Na temat organizacji oraz udziału Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w procesie relokacji i przesiedlenia ludności cywilnej zob. D. Sula, *Działalność przesiedleńczo-repatriacyjna Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w latach 1944–1951*, Lublin 2002.

⁵³ AIPN, 1572/3653, Rozkaz nr 010 II Wiceministra Obrony Narodowej i Szefa Departamentu WOP dla Wojsk Ochrony Pogranicza Rzeczypospolitej Polskiej, 29 IV 1946 r., k. 3.

zasady kontroli obowiązywały w przypadku przekroczenia granicy przez kolumnę przewożącą zaopatrzenie dla zagranicznych przedstawicielstw i ambasad funkcjonujących w Polsce. Transporty te na terenie Rzeczypospolitej były nieustannie obserwowane i konwojowane przez żołnierzy WOP lub innych jednostek⁵⁴.

* * *

Publikowane poniżej dwa dokumenty, wytworzone w 1946 r., odnoszą się bezpośrednio do zadań, jakie postawiono przed pionem zwiadu WOP z chwilą powołania tej formacji. Pierwszym jest Instrukcja o zakresie pracy Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza, która została wprowadzona w życie w październiku 1946 r. Podzielono ją na trzy zasadnicze rozdziały, które swoją tematyką obejmują:

- zadania WOP – ujęto najważniejsze cele postawione przed utworzonymi wojskami granicznymi;
- Departament WOP – nakreślono zarys struktury oraz zadania mające stanowić domenę wojsk strzegących granicy;
- podział zadań – przedstawiono wytyczne dla poszczególnych pionów i jednostek wchodzących w skład Departamentu WOP.

Warto zaznaczyć, że instrukcja jest jedną z pierwszych tak szczegółowych wytycznych wytworzonych przez Departament WOP, które odnosiły się do zadań poszczególnych wydziałów ulokowanych w jego strukturze. Z pewnością niewiele dokumentów z tego okresu tak precyzyjnie nakreśliło cele postawione przed pionami wywiadowczym i zwiadowczym.

Drugim z publikowanych dokumentów jest Instrukcja o wzajemnej współpracy organów wywiadowczych Wojsk Ochrony Pogranicza z urzędami bezpieczeństwa w wrześniu 1946 r.⁵⁵ Zagadnienia w niej ujęte dotyczyły m.in. zasad wzajemnej wymiany informacji między MBP a pionem zwiadu WOP. W porozumieniu ustalono ponadto zakres i charakter prowadzenia działań o charakterze operacyjnym (wywiadowczym i kontrwywiadowczym) na granicy oraz wyznaczono priorytety dotyczące walki z przemytem granicznym.

Niniejsze opracowanie ma na celu popularyzację wspomnianych dokumentów wśród badaczy zajmujących się historią WOP oraz uzupełnienie nielicznych publikacji na ich temat. Informacje zawarte w instrukcji i porozumieniu stanowią doskonałe źródło wiedzy o strukturze WOP oraz wytycznych, jakie obowiązywały żołnierzy pełniących służbę na granicy i terenie pogranicza w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. W ramach edycji źródła poprawiono błędy interpunkcyjne, wprowadzono uzupełnienia i korekty w tekście. Publikowane dokumenty opatrzone także niezbędnymi wyjaśnieniami i przypisami.

⁵⁴ AIPN, 2602/100, Sprawozdanie Poznańskiego Oddziału WOP o konwojowaniu angielskiej kolumny transportowej ze Słubic do Warszawy i z powrotem, 22 IV 1947 r., k. 288–289.

⁵⁵ Niniejszy dokument w formie kopii został przekazany przez Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji do zasobu Archiwum IPN w Warszawie.

Tabela. Zmiany w nazewnictwie pionu zwiadu Wojsk Ochrony Pogranicza zgodnie z etatami wprowadzanymi w latach 1945–1950

Numer etatu	Data zatwierdzenia etatu	Data unieważnienia etatu	Nazwa pionu zwiadu WOP wg obowiązującego etatu
8/3	12 IX 1945 r.	21 IX 1946 r.	Wydział Zwiadowczy Departamentu WOP RP
7/1	21 IX 1946 r.	3 III 1947 r.	Wydział Wywiadowczy Departamentu WOP
7/17	3 III 1947 r.	20 III 1948 r.	Wydział Wywiadowczy Departamentu WOP
7/37	20 III 1948 r.	1 VII 1949 r.	Wydział VII Głównego Inspektoratu Ochrony Pogranicza
91/1	1 VII 1949 r.	3 VI 1950 r.	Wydział VII Zwiadowczy Dowództwa WOP

Źródło: opracowanie własne na podstawie etatów WOP: AIPN, 3642/1, *Etat nr 8/3 Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza RP, 12 IX 1945 r., k. 1–16*; AIPN, 3642/10, *Etat nr 7/1 Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza, 21 IX 1946 r., k. 1–18*; AIPN, 3642/29, *Etat nr 7/17 Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza, 3 III 1947 r., k. 1–27*; AIPN, 343/15, t. 1, *Etat nr 7/37 Głównego Inspektoratu Ochrony Pogranicza, 20 III 1948 r., k. 43–59*; AIPN, 343/15, t. 2, *Etat nr 91/1 Dowództwa Wojsk Ochrony Pogranicza, 1 VII 1949 r., k. 7–24*.

Ze względu na częste zmiany etatowe jednostek oraz nomenklaturę poszczególnych pionów WOP wyjaśnienia i sprecyzowania wymagają zmiany nazewnictwa w pionie zwiadu pomiędzy wrześniem 1946 r. a marcem 1947 r., czyli w okresie obowiązywania etatu nr 7/1 Departamentu WOP, w którym dotychczasowy Wydział Zwiadowczy zastąpił Wydział Wywiadowczy⁵⁶. Wzorując się na modyfikacjach w etacie Departamentu WOP, dokonano również zmian nazewnictwa pionu zwiadowczego w strukturze terenowej tej formacji. Wraz z wprowadzeniem nowych etatów oddziałów (wydziałów WOP⁵⁷) oraz komend odcinków i strażnic liniowych WOP dokonano zmian w nomenklaturze od-

⁵⁶ AIPN, 3642/10, *Etat nr 7/1 Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza, 21 IX 1946 r., k. 1–18*.

⁵⁷ Na podstawie rozkazu organizacyjnego Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego z 21 IX 1946 r. oraz rozkazu dowódcy WOP – szefa Departamentu WOP z 5 X 1946 r. dokonano rozformowania dotychczasowych pośrednich ogniw dowodzenia, jakimi były wydziały WOP. Jednocześnie oddziały WOP podporządkowano bezpośrednio Departamentowi WOP. Rozformowanie wydziałów WOP działających przy DOW stanowiło zakończenie ich działalności. AIPN, 2574/18, *Rozkaz organizacyjny nr 0153/Org. Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego w sprawie reorganizacji jednostek podległych MON, 21 IX 1946 r., k. 2–6*.

działów wykonujących działania o charakterze zwiadowczym⁵⁸. Dotychczasowe sekcje zwiadowcze w oddziałach WOP zastąpiły sekcje wywiadowcze dowodzone przez kierowników sekcji, pełniących jednocześnie funkcję zastępcy dowódcy oddziału WOP ds. wywiadu. W komendach odcinków funkcjonujące wydziały zwiadowcze zastąpiły sekcje wywiadowcze z kierownikami pełniącymi jednocześnie funkcję zastępcy komendanta oddziału WOP ds. wywiadu. W strażnicach liniowych, posiadających zastępcę komendanta strażnicy ds. wywiadu, nie wprowadzono zmian. Mimo wdrożenia wspomnianego powyżej etatu we wrześniu 1946 r. zmiana nazw pionu zwiadowczego nie znalazła odzwierciedlenia w instrukcjach będących przedmiotem poniższej edycji. Zastosowano w nich nomenklaturę pionu zwiadu przedstawioną w strukturze pierwszego etatu Departamentu WOP zatwierdzonego we wrześniu 1945 r. Zaistniała sytuacja mogła być efektem krótkiego odstępu czasu między wprowadzeniem instrukcji dotyczącej zadań Departamentu WOP i porozumienia z MBP a zatwierdzeniem nowych etatów Wojsk Ochrony Pogranicza.

Niniejsze dokumenty pochodzą z zasobu Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie i nie były dotychczas publikowane.

---

⁵⁸ AIPN, 3642/11, Etat nr 7/2 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 1, 2, 10 i 11, 21 IX 1946 r., k. 1–31.

TEKST ŹRÓDŁA

Nr 1

1946 październik 16, Warszawa – Instrukcja o zakresie pracy Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza zatwierdzona przez szefa Departamentu WOP gen. bryg. Gwidona Czerwińskiego

Tajne

^aWojsko Polskie

Naczelne Dowództwo

Sztab Generalny Oddział III Operacyjny^a

^bNr 02491

16 październik[a] 1946 r.^b

Instrukcja o zakresie pracy Departamentu WOP^c

Departament Wojsk Ochrony Pogranicza

Instrukcja o zakresie pracy

I. Zadania Wojsk Ochrony Pogranicza

Wojska Ochrony Pogranicza powołane są do ochrony granicy państwa w czasie pokoju. Do zakresu działania Wojsk Ochrony Pogranicza należy zabezpieczenie granicy pod względem wojskowym, politycznym, bezpieczeństwa publicznego i celnym, a w szczególności:

- 1) Niedopuszczanie do naruszania granicy państwa przez obce władze i ich organa;
- 2) Zapobieganie nielegalnemu przekraczaniu granicy;
- 3) Zapobieganie w przynoszeniu lub przesyłaniu przez granicę wszelkich pism, dzienników, broszur itp. skierowanych przeciw państwu i prawowitym władzom;
- 4) Ściganie wszelkich poczynań i zamierzeń skierowanych przeciw politycznym interesom państwa;
- 5) Niedopuszczanie do przewożenia i przynoszenia towarów przez granicę z pominięciem obowiązujących przepisów celnych;
- 6) Śledzenie, ujawnianie i ściganie przekroczeń skarbowo-celnych;
- 7) Niedopuszczanie do nielegalnego ruchu towarowego i osobowego na wodach granicznych;
- 8) Strzeżenie nienaruszalności znaków i urządzeń granicznych;

^{a-a} Odcisk pieczęci.

^{b-b} Wpisano odręcznie.

^c Powyżej odcisk pieczęci wpływu do kancelarii: Wpłynęło dn[ia] 3 VI 1946 r., nr 01120, zał. (-).

9) Współdziałanie z innymi organami mającymi na celu bezpieczeństwo publiczne i zapobieganie szkodom zagrażającym interesowi publicznemu.

Wojska Ochrony Pogranicza są integralną częścią składową Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej i przez szefa Departamentu [WOP] podlegają II wiceministrowi obrony narodowej¹.

II. Departament Wojsk Ochrony Pogranicza

Departament Wojsk Ochrony Pogranicza organizuje, kieruje i kontroluje działalność Wojsk Ochrony Pogranicza, a mianowicie:

- 1) Organizuje i kieruje pracą wywiadowczą zarówno na własnym terytorium, jak również na terytorium państw sąsiadujących, za wyjątkiem Związku Radzieckiego;
  - 2) Organizuje i kieruje walką ze szpiegostwem i dywersją;
  - 3) Organizuje i kieruje pracą likwidacyjną grup dywersyjnych, bandyckich i szpiegowskich w strefie nadgranicznej;
  - 4) Organizuje i kieruje pracą wywiadowczo-śledczą;
  - 5) Organizuje służbę ochrony granicy państwa, kieruje nią i kontroluje jej wykonanie;
  - 6) Organizuje i zabezpiecza wykonanie zarządzeń i postanowień rządu w strefie nadgranicznej;
  - 7) Organizuje i kieruje walką z wykroczeniami i przestępstwami w strefie nadgranicznej;
  - 8) Organizuje i prowadzi walkę z przemytem;
  - 9) Organizuje i kieruje wyszkoleniem bojowym Wojsk Ochrony Pogranicza;
  - 10) Organizuje i kieruje wyszkoleniem kadry oficerskiej i podoficerskiej w zakresie służby granicznej;
  - 11) Organizuje i kieruje pracą polityczno-wychowawczą;
  - 12) Kieruje i kontroluje ruch graniczny;
  - 13) Rozstrzyga i załatwia zatargi i konflikty graniczne;
  - 14) Organizuje ochronę państwowych znaków granicznych;
  - 15) Uzgadnia i harmonizuje współpracę nad ochroną granicy z innymi ministerstwami;
  - 16) Wydaje biuletyny i sprawozdania odnośnie [do] służby granicznej.
- Dla wykonania swych zadań posiada departament następujące wydziały²:
- 1) Wydział Zwiadowczy;
  - 2) Wydział Operacyjno-Liniowy;
  - 3) Wydział Wyszakolenia Bojowego;
  - 4) Wydział Łączności;
  - 5) Wydział Ewidencyjno-Personalny;
  - 6) Wydział Finansowy.

¹ W okresie wprowadzenia niniejszej instrukcji II wiceministrem obrony narodowej był gen. Karol Świerczewski. Zob.: J. Wygoda, *op. cit.*, s. 99; J. Królikowski, *Generalowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990 (S–Ż)*, Toruń 2010, s. 99–105; M. Szczurowski, *op. cit.*, s. 144–147.

² Mimo zmiany numeru etatu Departamentu WOP we wrześniu 1946 r. (etat nr 7/1) w instrukcji wymieniono strukturę departamentu określoną w jego etacie we wrześniu 1945 r. AIPN, 3642/10, Etat nr 7/1 Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza, 21 IX 1946 r., k. 1–18.

III. Podział zadań:

A) Wydział Zwiadowczy

Wydział Zwiadowczy składa się z 3 sekcji:

- wywiadowczej,
- kontrwywiadowczej,
- ogólnej, w skład której wchodzi dział finansowy.

a) Szef wydziału³:

- 1) jest odpowiedzialny za całokształt pracy wydziału;
- 2) planuje, uzgadnia, kieruje i nadzoruje tok pracy poszczególnych sekcji;
- 3) referuje wszystkie sprawy wchodzące w zakres pracy wydziału;
- 4) organizuje i przeprowadza fachowe przeszkolenie podległych mu oficerów zwiadowczych;
- 5) uzgadnia pracę agencyjno-wywiadowczą z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego.

b) Sekcja Wywiadowcza:

- 1) Organizuje i kieruje pracą agencyjno-wywiadowczą na terytorium państw sąsiednich (za wyjątkiem Związku Radzieckiego) na głębokość 50–70 km, z zadaniem rozpoznania terenu pod względem:
  - geograficznym, politycznym i ekonomicznym,
  - ilości wojskowych umocnień i wojennego przemysłu,
  - stanu dróg, transportu i ich możliwości,
  - obecności dywersyjno-bandyckiego i szpiegowskiego elementu i baz przemysłowych,
  - obecności krewnych i rodzin naszych obywateli;
- 2) Kieruje pracą wywiadowczą podległych sztabów i kontroluje ich operacyjną działalność;
- 3) Opracowuje instrukcje potrzebne do pełnienia służby wywiadowczej przez komórki Wojsk Ochrony Pogranicza;
- 4) Łączy materiał agencyjno-wywiadowczy podległych mu sztabów.

c) Sekcja Kontrwywiadowcza:

- 1) Organizuje i kieruje pracą agencyjno-wywiadowczą na terenie własnego pasa przygranicznego w kierunku:
  - rozpracowania osób prowadzących wrogą działalność przeciwko państwu,
  - zwalczania dywersji, przemytu i innych przestępstw;
- 2) Organizuje i kieruje pracą mającą na celu likwidację oddziałów dywersyjno-bandyckich i szpiegowskich grup na terenie pasa przygranicznego;
- 3) Prowadzi centralnie ewidencję spraw szpiegowskich będących w rozpracowaniu podległych komórek zwiadowczych. Kieruje śledztwem w sprawach agencyjno-wywiadowczych. Kieruje likwidacją rozpracowywanych spraw podejrzanych, jak^d również zatrzymanych osób. W specjalnie wyznaczonych przypadkach prowadzi sam prace śledcze;

^d *Woryginalne*: tak.

³ Pierwszym szefem Wydziału Zwiadowczego został przedwojenny oficer KOP mjr Włodzimierz Karpiński. Zob. przyp. nr 24 we wstępie.

4) Opracowuje instrukcje potrzebne do pełnienia służby kontrwywiadowczej przez komórki Wojsk Ochrony Pogranicza;

5) Prowadzi centralnie dossier agentów zatrudnionych w podległych komórkach zwiadowczych;

6) Prowadzi ewidencję podejrzanego elementu w pasie przygranicznym;

7) Łączy materiał agencji wywiadowczy podległych mu sztabów;

8) Wydaje biuletyny wywiadowcze i informuje władze przez II wiceministra obrony narodowej, naczelnego dowódcę WW i rząd.

d) Sekcja Ogólna:

1) Prowadzi kancelarię ogólną Wydziału Zwiadu;

2) Prowadzi centralną buchalterię funduszu wywiadowczego i przydziela odpowiednie kredyty z tego funduszu dla podległych komórek zwiadowczych oraz kontroluje należyte wykorzystanie tego funduszu w podległych mu komórkach zwiadowczych.

B) Wydział Operacyjno-Liniowy

Wydział Operacyjno-Liniowy składa się z 3 sekcji:

– operacyjnej,

– informacyjnej,

– porozumiewawczej konfliktów granicznych i kontroli przejściowych punktów.

a) Szef wydziału:

1) Jest odpowiedzialny za całokształt pracy wydziału;

2) Planuje, uzgadnia, kieruje i nadzoruje tok pracy poszczególnych sekcji;

3) Referuje wszystkie sprawy wchodzące w zakres wydziału.

b) Sekcja Operacyjna:

1) Organizuje, kontroluje i kieruje pełnieniem służby ochrony granicy;

2) Gromadzi i analizuje materiał doświadczalny co do stosowania norm i metod strzeżenia;

3) Przeprowadza próby i doświadczenia z posługiwania się nowymi formami i metodami;

4) Zabezpiecza i kontroluje wykonywanie zarządzeń co do przestrzegania porządku granicznego w strefie nadgranicznej;

5) Planuje i analizuje doświadczenia bojowe i działalność operacyjną Wojsk Ochrony Pogranicza;

6) Przygotowuje operacyjne sprawozdanie o stanie granicy i przedstawia je przelozonym i przekazuje zainteresowanym;

7) Opracowuje i wydaje instrukcje dotyczące pełnienia służby granicznej;

8) Uzgadnia i harmonizuje wydawane zarządzenia z innymi ministerstwami;

9) Organizuje i kieruje szkoleniem psów dla celów służby granicznej;

10) Magazynuje mapy, prowadzi ich ewidencję i zaopatruje w nie jednostki WOP.

c) Sekcja Informacyjna:

1) Zbiera meldunki i sprawozdania z przebiegu służby granicznej;

2) Zbiera, porównuje i reasumuje dane odnośnie [do] stanu rejonów pogranicza i dane sąsiedniej strony;

3) Zestawia codzienne meldunki sytuacyjne;

4) Opracowuje biuletyny o działalności WOP;

5) Prowadzi ewidencję dyslokacji poszczególnych jednostek WOP.

d) Sekcja Porozumiewawcza Konfliktów Granicznych i Kontroli Przejściowych

Punktów:

- 1) Kieruje pracą przejściowych punktów kontrolnych (PPK);
- 2) Wydaje instrukcje i wskazówki dla PPK;
- 3) Uzgadnia pracę PPK z innymi władzami;
- 4) Ułatwia i uzgadnia współpracę z władzami celnymi;
- 5) Bada i analizuje wypadki naruszania granicy;
- 6) Przeprowadza dochodzenia i wydaje zarządzenia co do załatwienia konfliktów granicznych.

C) Wydział Szkolenia Bojowego

Wydział Szkolenia Bojowego składa się z 3 sekcji:

- wyszkolenia bojowego,
  - przynależności ćwiczebnych,
  - inspektorów
- i ma za zadanie:

1) Opracowywać programy i wytyczne oraz wskazówki organizacyjno-metodyczne celem jednolitego i należytego wyszkolenia oraz doskonalenia oficerów, podoficerów i szeregowców Wojsk Ochrony Pogranicza w zakresie ogólnowojskowym i służby granicznej;

2) Planować programową pracę szkół i kursów WOP;

3) Brać udział w egzaminach wstępnych, końcowych, jak również w repetycjach^o okresowych szkół i kursów;

4) Zaopatrywać jednostki WOP w potrzebne regulaminy, instrukcje, podręczniki oraz sprzęt pomocniczy do wyszkolenia, w ścisłej łączności i porozumieniu z innymi departamentami;

5) Kontrolować wykonanie programów oraz stopień opanowania wyszkolenia przez żołnierzy WOP, szkół i kursów.

a) Szef wydziału:

- 1) Jest odpowiedzialny za całokształt pracy wydziału;
- 2) Planuje, uzgadnia, kieruje i nadzoruje tok pracy poszczególnych sekcji;
- 3) Referuje wszystkie sprawy wchodzące z zakres pracy wydziału.

b) Sekcja Wyszakolenia Bojowego:

1) Opracowuje:

- wytyczne i wskazówki organizacyjno-metodyczne kadr i oddziałów WOP,
- programy doskonalenia oficerów, sztabów i podoficerów WOP,
- programy szkół i kursów wyszkoleniowych oraz doszkalających WOP,
- programy egzaminów wstępnych i końcowych szkół i kursów,
- programy wyszkolenia oddziałów WOP,
- instrukcje i podręczniki użycia sprzętu pomocniczego do wyszkolenia;

---

^o Tak w oryginale.

2) Współpracuje:

- z Sekcją Przynależności Ćwiczebnych – celem zaopatrywania oddziałów w potrzebne regulaminy, instrukcje, podręczniki i sprzęt pomocniczy do wyszkolenia,
- z Sekcją Inspektoratów – celem uzupełnienia, względnie zmiany i dostosowania programów wyszkolenia i doskonalenia kadry i oddziałów WOP dla podniesienia poziomu wyszkolenia.

c) Sekcja Przynależności Ćwiczebnych:

- 1) Zestawia zapotrzebowanie, ustala normy rozdziału i zaopatruje jednostki WOP w regulaminy, instrukcje, podręczniki oraz sprzęt pomocniczy do wyszkolenia, jak również w broń i amunicję do otrzymanych rozkazów szefa wydziału;
- 2) Prowadzi ścisłą ewidencję pobranych i rozdzielonych wyżej podanych pomocy i sprzętu;
- 3) Współpracuje z kierownikami pozostałych sekcji odnośnie [do] potrzeb i ewentualnych uzupełnień pomocy naukowych i sprzętu;
- 4) Dbą o wyposażenie wydziału w sprzęt i materiały kancelaryjne;
- 5) Wykonuje ponadto prace zlecone przez szefa wydziału.

d) Sekcja Inspektorów:

- 1) Współpracuje bezpośrednio z innymi sekcjami Wydziału Wyszczolenia Bojowego – w ramach dotyczących wyszczolenia i zaopatrzenia – celem należytej orientacji i kontroli szkolenia i zaopatrzenia w oddziałach, pośrednio zaś ze wszystkimi wydziałami departamentu – dla właściwej oceny innych działów służby granicznej;
- 2) Poza tym kontroluje układanie i wykonywanie programów, wytycznych i wskazówek organizacyjno-metodycznych w jednostkach, szkołach i na kursach WOP;
- 3) Kontroluje zaopatrzenie w regulaminy, instrukcje oraz sprzęt pomocniczy;
- 4) Kontroluje stan strzelnic, placów ćwiczeń i torów przeszkód;
- 5) Kontroluje stan broni, sprzętu i amunicji;
- 6) Kontroluje stan zaopatrzenia (wyżywienie i wyposażenie);
- 8) Kontroluje stany ćwiczebne;
- 9) Kontroluje stan wyszczolenia służby granicznej, znajomość terenu, tok służby i jej organizację;
- 10) Kontroluje organizację i przeprowadzanie ćwiczeń;
- 11) Kontroluje prowadzenie konspektów, wyniki strzelania;
- 12) Kontroluje dyscyplinę i wygląd zewnętrzny żołnierza;
- 13) Przedstawia własne spostrzeżenia i wnioski w formie sprawozdań i raportów;
- 14) Poza tym wykonuje prace zlecone, prace nad zmianą i uzupełnieniem programów, wytycznych i wskazówek.

D) Wydział Łączności

- 1) Kieruje:
  - całą organizacją łączności we wszystkich oddziałach Wojsk Ochrony Pogranicza,
  - wyszczoleniem bojowym jednostek i pododdziałów łączności WOP;
- 2) Kontroluje celowość pracy szefów łączności, okręgów, oddziałów i podległych im jednostek łączności w sprawach:
  - organizacji łączności i sprężystości w obsłudze,
  - szkolenia składu osobowego jednostek łączności na specjalistów łączności,

- wykorzystania sprzętu łączności i jego konserwacji.
- 3) Prowadzi ewidencję:
  - stanu łączności w oddziałach WOP,
  - stanu osobowego jednostek łączności,
  - zaopatrzenia jednostek łączności w sprzęt łączności;
- 4) Planuje budowę nowych linii telegraficznych od granicy (strażnice) do centralnych władz WOP;
- 5) Dostosowuje łączność do specjalnych warunków służby granicznej;
- 6) Planuje i kieruje zaopatrzeniem sygnalizacji, która w służbie granicznej oddaje duże usługi.

E) Wydział Ewidencyjno-Personalny

- 1) Prowadzi:
  - całokształt ewidencji oficerów,
  - arkusze ewidencyjne i kartotekę na cały stan oficerów WOP,
  - książkę etatowej obsady oficerów departamentu i oddziałów WOP,
  - skorowidz alfabetyczny na cały stan oficerów WOP,
  - liczbowe raporty stanów oficerów, szeregowych i zwierząt,
  - książki pochwał, nagród i kar oficerskich,
  - książki druków ścisłego zarachowania;
- 2) Opracowuje wnioski awansowe, odznaczenia i nagrody;
- 3) Przeprowadza wszelkie zmiany w arkuszach ewidencyjnych, jak:
  - awanse,
  - odznaczenia,
  - nagrody,
  - urlopy,
  - pochwały,
  - przeniesienia.
- 4) Wyznacza na stanowiska, zwalnia ze stanowisk i przenosi oficerów wewnątrz WOP według zarządzeń szefa Departamentu WOP;
  - 1) Wystawia i ewidencjonuje legitymacje osobiste oficerów;
  - 2) Wystawia rozkazy wyjazdów, karty urlopowe i zlecenia do kas biletowych;
  - 3) Opracowuje dokumenty dla szereg[owych] podlegających demobilizacji;
  - 4) Wydaje rozkazy dzienne odnośnie do spraw personalnych oficerów i szereg[owych];
  - 6) Prowadzi ścisłą ewidencję pracowników kontraktowych WOP.

^bSzef Departamentu
Wojsk Ochrony Pogranicza
(–) gen. bryg. Czerwiński^{b4}

Źródło: AIPN, 2574/4, k. 1–11, mps.

⁴ Informacje biograficzne dot. gen. Gwidona Czerwińskiego zob. wstęp.

Nr 2

1946 wrzesień 28, Warszawa – Instrukcja o wzajemnej współpracy organów wywiadowczych Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza i Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego

„Zatwierdzam”

**Minister Bezpieczeństwa Publicznego
Radkiewicz**

„Zatwierdzam”

**Naczelnny Dowódca Wojska Polskiego
Żymierski
Marszałek Polski**

Instrukcja

o wzajemnej współpracy organów wywiadowczych
Wojsk Ochrony Pogranicza z urzędami bezpieczeństwa

Celem podniesienia wyników walki z przestępstwami granicznymi, a tym samym uzyskania jak najwydajniejszej ochrony granicy i interesów państwa w pasie granicznym – organa wywiadowcze Wojsk Ochrony Pogranicza i organa bezpieczeństwa są zobowiązane do wzajemnej współpracy.

Współdziałanie to polega na wzajemnym informowaniu się o wszystkich wypadkach i wiadomościach dotyczących ochrony granic i interesów państwa.

Współpracują ze sobą:

- 1) Departament Wojsk Ochrony Pogranicza¹ – z poszczególnymi departamentami Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego;
- 2) Oddziały Wojsk Ochrony Pogranicza² – z wojewódzkimi urzędami bezpieczeństwa;
- 3) Komendy odcinków WOP³ – z powiatowymi UBP.

Współpraca ta wyraża się w utrzymaniu stałego kontaktu bezpośredniego (osobistego) albo przez posiadane środki łączności (poczta, telefon, telegram).

Dla przyspieszenia trybu załatwiania spraw służbowych organa wywiadowcze WOP i organa UBP są upoważnione do bezpośredniego komunikowania się korespondencyjnego ze sobą, z tym jednak, że obowiązuje ich przedstawianie odpisów swej władzy przełożonej.

¹ AIPN, 3642/10, Etat nr 7/1 Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza, 21 IX 1946 r., k. 1–18.

² AIPN, 3642/11, Etat nr 7/2 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 1, 2, 10 i 11, 21 IX 1946 r., k. 1–31; AIPN, 3642/12, Etat nr 7/3 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 3 i 9, 21 IX 1946 r., k. 1–30; AIPN, 3642/13, Etat nr 7/4 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 5, 6 i 7, 21 IX 1946 r., k. 1–32; AIPN, 3642/14, Etat nr 7/5 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 8, 21 IX 1946 r., k. 1–30; AIPN, 3642/15, Etat nr 7/6 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 4, 21 IX 1946 r., k. 1–31; AIPN, 3642/16, Etat nr 7/8 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 12, 21 IX 1946 r., k. 1–35.

³ AIPN, 3642/11, Etat nr 7/2 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 1, 2, 10 i 11, 21 IX 1946 r., k. 1–31; AIPN, 3642/12, Etat nr 7/3 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 3 i 9, 21 IX 1946 r., k. 1–30; AIPN, 3642/13, Etat nr 7/4 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 5, 6 i 7, 21 IX 1946 r., k. 1–32; AIPN, 3642/14, Etat nr 7/5 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 8, 21 IX 1946 r., k. 1–30; AIPN, 3642/15, Etat nr 7/6 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 4, 21 IX 1946 r., k. 1–31; AIPN, 3642/16, Etat nr 7/8 Oddziału Wojsk Ochrony Pogranicza nr 12, 21 IX 1946 r., k. 1–35.

AIPN

I N S T R U K C J A

(121) HSC

o wzajemnej współpracy organów wywiadowczych Wojsk Ochrony Pogranicza z Urzędami Bezpieczeństwa.

Celem podniesienia wyników walki z przestępstwami granicznymi, a tym samym uzyskania jaknajwydatniejszej ochrony granicy i interesów Państwa w pasie granicznym - organa wywiadowcze Wojsk Ochrony Pogranicza i organa Bezpieczeństwa - są zobowiązane do wzajemnej współpracy.

Współdziałanie to polega na wzajemnym informowaniu się o wszystkich wypadkach i wiadomościach dotyczących ochrony granic i interesów Państwa.

Współpracują ze sobą:

1. Departament Wojsk Ochrony Pogranicza - z poszczególnymi Departamentami Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego,
2. Oddziały Wojsk Ochrony Pogranicza - z Wojewódzkimi Urzędami Bezpieczeństwa,
3. Komendy Odcinków W.O.P. - z Powiatowymi U.B.P.

Współpraca ta wyraża się w utrzymywaniu stałego kontaktu bezpośredniego (osobistego), albo przez posiadane środki łączności (poczta, telefon, telegram).

Dla przyspieszenia trybu załatwiania spraw służbowych - organa wywiadowcze W.O.P. i organa U.B.P. - są upoważnione do bezpośredniego komunikowania się korespondencyjnego ze sobą, z tym jednak, że obowiązuje ich przedstawianie odpisów swej władzy przełożonej.

A/. W Y W I A D :

- 1/. Organa wywiadowcze W.O.P. ułatwiają i udzielają pomocy organom Bezpieczeństwa w wypadku potrzeby w przerzucaniu agentów przez granicę.
- 2/. Wzajemna wymiana posiadanych wiadomości z zakresu płytkiego wywiadu (30-40 km) - czynnego na terenie przeciwnika, oraz z zakresu kontrwywiadu ofensywnego (dotyczących ochrony granic). W związku z powyższym organa wywiadowcze W.O.P. przesyłają swoje miesięczne sprawozdania i meldunki (odpisy) organom Bezpieczeństwa, otrzymując wzajemnie wyciągi z odpowiednich sprawozdań i materiałów ze strony organów Bezpieczeństwa,

Instrukcja o wzajemnej współpracy organów wywiadowczych Wojsk Ochrony Pogranicza z urzędami bezpieczeństwa (druga strona), 28 IX 1946 r.

AIPN, 1572/3654

A) Wywiad

1) Organa wywiadowcze WOP ułatwiają i udzielają pomocy organom bezpieczeństwa w wypadku potrzeby w przerzucaniu agentów przez granicę;

2) Wzajemna wymiana posiadanych wiadomości z zakresu płytkiego wywiadu (30–40 km) – czynnego na terenie przeciwnika – oraz z zakresu kontrwywiadu ofensywnego (dotyczących ochrony granic). W związku z powyższym organa wywiadowcze WOP przesyłają swoje miesięczne sprawozdania i meldunki (odpisy) organom bezpieczeństwa, otrzymując w zamian wyciągi z odpowiednich sprawozdań i materiałów ze strony organów bezpieczeństwa dotyczące ochrony granicy;

3) Wytyczne i zarządzenia z zakresu wywiadu wydają odnośnie departamenty MBP i przekazują do Departamentu WOP, który ze swej strony wydaje zarządzenia wykonawcze podległym oddziałom WOP w pasie granicznym.

Terenowe organa wywiadowcze WOP uzgadniają wszystkie szczegóły zagadnień dotyczące prowadzenia wywiadu płytkiego z urzędami bezpieczeństwa wojewódzkimi i powiatowymi.

B) Kontrwywiad

1) Podobnie jak w wywiadzie wytyczne i zarządzenia z zakresu kontrwywiadu w pasie pogranicznym (szpiegostwo, dywersja, bandytyzm, partie i organizacje podziemne, nielegalne posiadanie broni) wydają odnośnie departamenty MBP i przekazują do Departamentu WOP, który znowu ze swej strony wydaje zarządzenia wykonawcze podległym organom WOP kontrwywiadu w terenie. Te zaś uzgadniają wszystkie szczegóły prowadzenia kontrwywiadu z urzędami bezpieczeństwa wojewódzkimi i powiatowymi;

2) Organa kontrwywiadowcze WOP przesyłają odpisy swoich sprawozdań miesięcznych i meldunków organom bezpieczeństwa, otrzymując w zamian odpowiednie wyciągi z materiałów ze strony organów bezpieczeństwa dotyczące kontrwywiadu w pasie granicznym;

3) Wszystkie rozpracowania agencyjne prowadzone przez organa kontrwywiadowcze WOP wymagają uzgodnienia na odpowiednich szczeblach urzędów bezpieczeństwa. Organa kontrwywiadowcze WOP są zobowiązane wykonać wszystkie zastrzeżenia i poprawki poczynione przez urzędy bezpieczeństwa;

4) Zamierzoną likwidację rozpracowanych spraw agencyjnych w pasie granicznym (bandy, dywersja, przeprowadzenie obław) należy uzgadniać na odnośnych szczeblach urzędów bezpieczeństwa z dowódcami oddziałów WOP. W wypadku potrzeby dowódcy oddziałów WOP zobowiązani są udzielić pomocy władzom bezpieczeństwa swoim aparatem agencyjno-informacyjnym, siłą zbrojną, zwiększeniem ochrony i czujności na granicy (dodatkowe patrole, podsłuchy, czujki) lub całkowitym jej zamknięciem na odpowiednim odcinku;

5) Organa kontrwywiadowcze WOP i organa bezpieczeństwa współpracują ze sobą nad ewidencjonowaniem i opiniowaniem elementów przestępczych, względnie podejrzanych, oraz elementów, które należałoby jako niepożądane usunąć z pasa granicznego.

C) Walka z przemytem

Walkę z przemytem i nielegalnym przekroczeniem granicy prowadzą organa WOP.

Władze bezpieczeństwa dla ułatwienia tej walki dopomagają organom WOP przez przekazywanie informacji z tego zakresu oraz ujawnianie elementów trudniących się przemytem lub o to przestępstwo podejrzanych.

Informacje te winny obejmować teren własnego pogranicza oraz pogranicza państwa ościennego.

Wojska Ochrony Pogranicza^a ze swej strony przekazują organom bezpieczeństwa wykazy i informacje co do zatrzymanych osób podejrzanych o przemyt.

D) Sytuacja gospodarcza w pasie granicznym

Celem skuteczniejszej walki z przemytem organa WOP prowadzą rozpoznanie pasa przygranicznego własnego, jak i przeciwnika pod względem gospodarczym (rozpracowanie przemysłu, handlu, rolnictwa itp.).

W związku z tym odpowiednie urzędy bezpieczeństwa przekazują organom WOP posiadane z tego zakresu wiadomości i informacje.

E) Przekazywanie spraw

a) Sprawy polityczne – szpiegostwa, bandytyzmu, dywersji, sabotażu, organizacji podziemnych – organa WOP przekazują do wojewódzkich lub powiatowych urzędów bezpieczeństwa;

b) Sprawy przemytu oraz nielegalnych przekroczeń granicy po zakończeniu śledztwa organa WOP przekazują właściwym sądom grodzkim;

c) Sprawy spekulacji, „szabru” organa WOP przekazują do dalszego urzędowania odnośnym powiatowym urzędom MO.

F) Terenowa dyslokacja organów WOP i UBP – w załączeniu.

**Szef Departamentu
Wojsk Ochrony Pogranicza
(–) Czerwiński^b,
Generał bryg[ady]**

**Szef Departamentu I MBP^b
Szef Departamentu II MBP^b
Szef Departamentu III MBP^b
Szef Departamentu IV MBP^b
Szef Departamentu V MBP^b
Komendant główny MO
„Witold”,
Gen[erał] dyw[izji]**

---

^a *W oryginale:* Wojska zaš Ochrony Pogranicza.

^b *Poniżej podpis.*

Załącznik

do Instrukcji o współpracy organów wyw[iaadowczych] WOP i bezpieczeństwa

A) Dyslokacja oddziałów Wojsk Ochrony Pogranicza:

- Oddział WOP nr 1 – „Łużycki” w m. Lubań,
- Oddział WOP nr 2 – „Poznański” w m. Krosno,
- Oddział WOP nr 3 – „Szczeciński” w m. Szczecin,
- Oddział WOP nr 4 – „Bałtycki” w m. Koszalin,
- Oddział WOP nr 5 – „Mazurski” w m. Olsztyn,
- Oddział WOP nr 6 – „Białostocki” w m. Białystok,
- Oddział WOP nr 7 – „Lubelski” w m. Chełm,
- Oddział WOP nr 8 – „Rzeszowski” w m. Rzeszów,
- Oddział WOP nr 9 – „Krakowski” w m. Kraków,
- Oddział WOP nr 10 – „Katowicki” w m. Gliwice,
- Oddział WOP nr 11 – „Wrocławski” w m. Kłodzko,
- Oddział WOP nr 12 – „Gdański” w m. Gdańsk.

B) Dyslokacja władz bezpieczeństwa:

Wojewódzkie urzędy bezpieczeństwa znajdują się w siedzibie danych województw, zaś powiatowe UBP w miastach powiatowych.

Szef Wydziału I Departamentu WOP
płk Derks⁴

Odbito:

2 egzemplarze

Egz. nr 1 – do zatwierdzenia

Egz. nr 2 – aa W[ydział] I

Wyk[onał] mjr B.

28 IX [19]46 r.

Źródło: AIPN, 1572/3654, k. 1–11, mps.

---

⁴ Franciszek Derks *vel* Derkas – żołnierz WOP. AIPN, 1765/1, Baza kadry zawodowej Wojsk Ochrony Pogranicza 1945–1990.

STRESZCZENIE

Powołanie we wrześniu 1945 r. Departamentu Wojsk Ochrony Pogranicza jako jednostki stojącej na czele formacji, której kompetencje były bezpośrednio związane z zabezpieczeniem granicy państwowej i zapewnieniem właściwej kontroli ruchu granicznego, stanowiło kolejny krok komunistów na drodze do utrwalenia ich władzy w powojennych realiach politycznych. Utworzona formacja, a przede wszystkim jej pion zwiadu, prowadziła działania metodami charakterystycznymi dla służb specjalnych. Dysponując siecią agentury, zwiad WOP skutecznie kontrolował życie ludności zamieszkającej teren pogranicza oraz jej kontakty z obywatelami państw Europy Zachodniej. Współpraca WOP i poszczególnych pionów Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego pozwalała także na ograniczenie społeczeństwu możliwości swobodnego opuszczania kraju. Niniejsze opracowanie ma na celu przybliżenie historii i zadań pionu zwiadu WOP. Stanowi ono także uzupełnienie nielicznych publikacji obejmujących swoją tematyką zagadnienia ochrony granic Polski po II wojnie światowej.

Słowa kluczowe: Departament WOP, Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego, Ministerstwo Obrony Narodowej, Wojska Ochrony Pogranicza, Wydział Zwiadowczy Departamentu WOP, Wydział Wywiadowczy Departamentu WOP, zwiad WOP.

SUMMARY

By establishing the Department of Border Protection Forces in September 1945 as the unit standing at the head of the formation, whose responsibilities were directly related to securing the state border and ensuring the proper control of border traffic, the communists made one more step towards the consolidation of their power in the post-war political reality. The established formation and, above all, its reconnaissance division, conducted operations using methods characteristic of special services. With a network of agents, the WOP (Border Protection Forces) reconnaissance effectively controlled the lives of people living in the border area and their contact with citizens from Western European countries. The cooperation of WOP and individual departments of the Ministry of Public Security also limited the citizens' opportunities to leave the country freely. The study aims to explain the history and tasks of the reconnaissance division of the WOP. It also constitutes an addition to the few publications that cover the issues of Polish border protection after World War II.

Key words: WOP Department, Ministry of Public Security, Ministry of National Defence, Border Protection Forces, Reconnaissance Division of the WOP Department, Intelligence Division of the WOP Department, WOP reconnaissance.